

**TARİH İLE EDEBİYAT ARASINDA:
ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'İN KİTAPLARINDA
BÜTÜNLÜK
OTOBİYOGRAFİ-OTOBİYOGRAFİK ROMAN-BİYOGRAFİLER**

**UĞURCAN, Sema
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ**

ÖZET

Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam* adlı otobiyografisinde hayatının Osmanlıcı, Turancı, Komünist, Kemalist safhalarını, düşüncelerinin değişme sebepleriyle anlatır. *Tek Adam* (Atatürk), *İkinci Adam* (İnönü), *Menderes'in Dramı*, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa* isimli biyografilerinde bu şahısların hayatlarını, Türkiye'nin tarihî, siyasî, sosyal panoramasını çizerek gösterir. Tarihî olayların şahsiyetlerinin belirmesindeki rolünü tespit eder. Onlarla ilgili bütün belgeleri konuştuğu gibi ruh hâllerini bir romancı gibi tahlil eder. *Toprak Uyanırsa?..* romanında, devlet elinin uzanabildiği bir köyde, toprak ıslahatının nasıl gerçekleştiğini, bu alanda yaptıkları ve yapmak istediklerini birleştirerek canlandırır. Roman hem otobiyografik, hem ütöpic özellikler taşır. Bildiri, yazarın bu üç tür kitabının bütünlüğünü sağlayan hususları tespit eder.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, otobiyografi, Tek Adam, 1876'dan 1964'e, nizam.

ABSTRACT

Between History And Literature: The Line of Wholeness in the Books Şevket Süreyya Aydemir

Şevket Süreyya Aydemir, in his autobiography named *Suyu Arayan Adam*, defines the Ottomanist, Pan Turkist, Communist and Kemalist phases of his life with the changes in his opinions. In his biographies, *Tek Adam* (Atatürk), *İkinci Adam* (İnönü), *Menderes'in Dramı*, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, he shows the lives of these persons, by drawing the historical, political and social panorama of Turkey. He ascertains the role of general events in the determination of the personalities. He lets the

documents talk for them as well as analyzing the emotional states of them like a novelist. In his novel *Toprak Uyanırsa? ...*, he dramatizes how the land improvement was realized in a village that is in reach of the hand of the state, by combining what it has done and what it wants to do. The novel carries both autobiographic and utopic specialities.

Key Words: Biography, autobiography, Tek Adam, from 1876 to 1964, discipline.

Tek Adam (1963-1965), *İkinci Adam* (1966-1968), *Menderes'in Dramı* (1969), *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa* (1970-1972) isimli biyografilerin yazarı Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976) bu türün bizdeki en iyi temsilcilerinden biridir. Bu kitaplardan önce 1961'de *Suyu Arayan Adam* otobiyografisini, 1963'te *Toprak Uyanırsa?.. –Ekmeksizköy Öğretmeninin Anıları* romanını yayınladı. Sonra da yukarıda adlarını verdiğimiz biyografilere yönelir. Otobiyografisi, biyografileri ve romanında edebiyat içi-edebiyat dışı çok zengin bir malzemeyi toplamış, inşa etmiştir. Aydemir'in yakın türlerle yazdığı, siyasete dayandığı kitaplarını bir bütün olarak düşünmek mümkündür.

I. Otobiyografi: *Suyu Arayan Adam*

Suyu Arayan Adam(Aydemir, 2006) Şevket Süreyya Aydemir'in 52-53 yaşlarına kadar hayatını ve "suyu arama" dediği, kendi yolunu arama, kendisinin en dibine inebilme hikâyesini anlatır. Bu hayatın akışında Türkiye'nin tarihiyle paralel taraflar vardır. Politik bir geçmişi olan yazar, otobiyografisinde icraâtı hakkında hesap veren bir ton da hissettirir. Eserin özellikle çocukluğunu, ilk gençlik dönemini anlatan kısımları çok güzeldir. Çünkü otobiyografilerde ayrıntılar unutulsa bile anlatılan şey anlatma zamanından ne kadar uzak olursa, o kadar işlenmiş hâlde ortaya çıkar. (Siedler, 1988, 28-31) Biz *Suyu Arayan Adam*'daki hikâyeyi yeniden anlatırken, o ilgi çekici hayatı, o hayatın birkaç döneme şahitliğini yeniden hatırlatmış olacağız. Hem de edebiyatımızda çok az metnin, fikir-politika dünyası ile beşerî dünyayı bu kadar güzel birleştirdiğini göstermiş olacağız.

Yazarın "suyu arama"sını şöyle takip edebiliriz: Şevket Süreyya'nın çocukluk yıllarını aile, din, yüzyıl başında Edirnelilik şekillendirir. 93 göçmeni bir ailenin oğlu olarak Tesalya savaşının başladığı yıl doğar. Kışlaya benzeyen Edirne'nin dış mahallelerinden birinde otururlar. Anababasının üzerindeki etkisi ömür boyu sürer. Bahçıvan babası gibi toprakla

uğraşmaktan daima hoşlanacak, toprağa ilgisini Türkiye’de tarım reformuna dair fikirleri sistemleştirmeye kadar götürecektir. Annesinin şifahî din-edebiyat kültürü, onda öğretmenlik, yazarlık, dergicilik şeklinde fikrî olarak gelişecektir. Hatıralara göre bu mahalledeki göçmenler bir çeşit Unamizm dahilinde yaşarlar. Aydemir’in daima bir gurup içindekilerle beraber yaşamasında, beraber çalışmasında bunun etkisi olabilir. Selimiye camii, Mevlevî âyinleri çocuk yaşında onda estetik ve dinî bir heyecan uyandırır. Mahalle mektebiyle başlayan eğitimi, ağabeyleri gibi Askerî Rüştiye’de devam eder. Ordu-devlet disipliniyle orada karşılaşır. Şevket Süreyya’nın yetmiş dokuz yıllık hayatı hep disiplin içinde geçecektir. Askerî okul, bu gence iman gibi bağlanacağı ideolojilere hazırlar. İlk ideolojisi Osmanlıcılığı burada öğrenir. Bütün öğrenciler, Osmanlı’nın geniş topraklarını, uzun sınırlarını gösteren bir haritanın önünde, şanlı geçmiş gibi şanlı bir gelecek inşa ederler. Harita yolun başındaki bu çocuklara; kalan yerlerin yine büyük, kaybedilen yerlerin himayemizi sürdürdüğümüz, yakında yine elde edeceğimiz yerler olduğu fikrini telkin eder. Hürriyet ve 31 Mart vakasını, Trablusgarp şaşkınlığının, Balkan kayıplarının... takip ettiği bu yıllarda Muallim Mektebi’ne başlar. Osmanlılık düşüncesinin yerini Türkçülük-Turancılık, uzak diyarlar, uzak tarihler, uzaktaki ırkdaşlar alır. Birinci Dünya Savaşı başladığında Şevket Süreyya on altı yaşlarında. Ordu-milletin bu genç ferdi, birkaç müracaattan sonra on sekiz yaşındayken askere alınır. Muallim Mektebi’ni henüz bitirmemiştir. Gitmek istediği cephe, ağabeylerinin şehit düştüğü Sarıkamış cephesidir. “Mektep şarkılarında haykırdıkları” yerlere hiç benzemeyen Anadolu gerçeği, hayallerini bir bir eritir. Aynı yaştaki üç subay vekili, Ulukışla’da trenden inerler, yayan Kayseri’ye gelirler, menzil kumandanının onlar için gasp ettiği eşeği sahibine geri verip yürüye yürüye Sivas’ı aşarlar, İstanbul’dan çıktuktan 40 gün sonra Kafkas cephesine varırlar. Bu göçmen çocuğu, bu defa Doğu’dan Batı’ya göç eden halkı görür. Çünkü Karadeniz’den İran sınırına kadar topraklar Rusların eline geçmiştir. Şevket Süreyya, Fırat vadisiyle Manzur sıradağları arasında bir cephede bölük kumandanı vekili olur, bir subayın yaşayacağı askerlik hayatını sürdürür. Asker kadar öğretmen özelliği de taşıdığından askerlerine çeşitli sorular sorar. Ömer Seyfettin’in subaylık yıllarında vâkıf olduğu gerçeğe, asker kimlik bilincinin çok zayıf olduğu gerçeğine cephede ulaşır.

Rusya’da ihtilâl olduğu, savaştan çekileceği haberi gelir. Çok geçmeden Rus bölüğünün komutanı Slav âdetince kendisine ekmek ve tuz uzatarak barış temennisinde bulunur. Ancak ortalık düzelmez. Rusların yerini Ermeniler alır. İkinci ordu onları durdurmak vazifesiyle Kafkaslara doğru

ilerler. Şevket Süreyya Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarını Kafkaslar'da geçirir. Oradaki küçük topluluklara Turan idealini anlatır. O sırada yirmi bir yaşlarında, kahraman edalı, mahallî kıyafet giyen, beyaz atıyla dolaşan, kızların rüyalarına giren bir gençtir. *“Asıl hedefimiz Azerbaycan'dı ve ordunun bir kolu oralara gitmişti. Bakû, müstakbel Güney Kafkasya'nın başşehri olacaktı. Biz de ... Ermenistan içinden ve Zenzegur'dan aşarak Karabağ'a, Azerbaycan'a Bakû'ya ulaşmak için yol açıyorduk.”* Ermenistan'daki Türk köyünde bir davulcunun *“Ben bir Türküm dinim cinsim uludur.”* (Aydemir, 2006: 133) mısralarını okuduğunu, gençlerin bu davul ve zurnayla oynadıklarını bile görmüştür. Buradan önemli bir gerçeğe varır: *“Demek ki milliyetçi Türk şiiri buraya bizden daha önce gelmişti. Zaten aslında güvendiğimiz de bu edebiyat değil miydi?”* (Aydemir, 2006: 136) Ama Şevket Süreyya rüyasından çabuk uyandırılacaktır. Mondros Mütarekesi'yle *“Kafkasya'da kalan her asker vatana fenalık edecektir.”* emriyle geri çağrılırlar. Oradaki Türk nüfus *“bizi kime bırakıyorsunuz?”* sözleriyle arkalarından ağlar. Mütareke günlerinin bilinen şartlarında, bilinen psikolojiyle İstanbul'a döner. Muallim Mektebi'nde yarım bıraktığı tahsilini tamamlar. İstanbul'da kalamayacağını anlayıp yeni kurulan Azerbaycan Türk Devleti'nde öğretmenlik yapmaya karar verir. Müfide Ferid'in eserinden ilhamla Kafkasya'da kendine verdiği *“Aydemir”* adını devamlı kullanmaya başlar. Nuha isimli Azerî şehrinde öğretmenlik yanında askerliği de devam eder. Nuha'ya yakın bir kaleye yapılan Ermeni saldırısına göğüs geren, böylece bölgenin onlara geçmesini engelleyen savunucular arasındadır.

Kızılordu Azerbaycan'ı ele geçirmesiyle Aydemir'in hayatında yeni bir safha açılır. Genç öğretmen âşık olduğu Sitare adlı kızla bir ömür geçirmeyi umarken, evini bir Kızılordu mensubuyla paylaşmak zorunda kalır. İhtilâl mahkemelerine, halkın başsız-silâhsız bırakılmasına, işçi sınıfından başka toplum katmanlarının yok edilmesine şahit olur. Durumun korkunçluğuna rağmen oradan ayrılamaz. Çünkü Bolşeviklerin bir fikrini çok benimsemiştir: Eski çarlık ve Batı emperyalist sistemi, Şark'ın mazlum milletlerinin kanını emmiştir. Bu sistem bize bir parça Anadolu toprağını çok görmüştür. Bu düşünceler Turancı Aydemir'i yeni bir ideolojiye iter: *“Bütün dinler bir ve bütün insanlar beraber olacak. Yeni din, yeni sanat, yeni medeniyet, yeni mamureler doğacak. Bütün insanların eşit, bütün milletlerin hür ve beraber yaşayacakları harpsiz, ihtilâlsiz, imtiyazsız yeni bir âlem.”* (Aydemir, 2006; 182). Çünkü o, Enternasyonal veya Komintern'in; Şark'ı, ıztıraplarını gözleriyle gördüğü insanları kurtarabileceğine inanmaktadır. Bu yeni inancıyla uzun süre kendisine *“komü-*

nist” yaftası yapıştırılacaktır. 1 Eylül 1920’de Bakû’deki “Şark Milletleri Kurultayı”na delege seçilir. Orada Enver Paşa’yla karşılaşır, bir devlet ve milletin kaderini bir süre elinde tutan adamın yalnızlığına şahit olur, biyografilerini yazacak kadar idarecilere ilgi duyması belki o zaman başlar. Çarlık Rusya’sını teşkil eden milletlerin Sovyetler Birliği adıyla birleştireceği bellidir. Sevdiği Nuhâlî Sitare Aydemir’i bu şehirden uzaklaşmaya razı eder. Oradan ayrılır. Batum’da karşılaştığı İzmirli bir arkadaşının kız kardeşiyle evlenir. Tiflis’te bir Tatar dostu, ona sokak kavgası adamı değil, aydın olmasını tavsiye eder. O da bu tavsiyeye uyar. 1922’de Nazım Hikmet ve Vâlâ Nurettin’le bareber, üniversite tahsili için Moskova’ya hareket ederler. Gürcistan, Azerbaycan, Dağıstan, Terek, Çerkezistan, Kuban güzergâhlarından ulaştıkları Moskova’da dünyanın her yerinden gelen komünist sempatizanı gençlerin okuduğu KUTV yahut Doğu İşçileri Okulu’na girerler. Şevket Süreyya, iktisat öğrenimini tamamlar. Dünya siyaset tarihinin çok önemli bir zaman ve zemininde, telkin edilen ideolojinin farklı milletlerin gençleri tarafından farklı şekillerde benimsendiğini görür. Şevket Süreyya, Bolşevik ihtilâli ile Lenin’in ölümü arasındaki “romantik, heyecanlı” dönemin Stalin’in iktidara geçmesiyle bittiğini anlar ve kendisine ne olacağını düşünmeye başlar. Stalin’in idare ettiği ülkede kalmak yerine Türkiye’yi gelmeyi tercih eder. 1923 sonlarında, çetin bir gemi yolculuğuyla memleketine döner.

1923 Aralığıyla 1925 Ağustosuna arasındaki İstanbul günlerinin hikâyesi bir itirafnâmeye benzer. Kendisine “otomat” adını lâıyk görür. O sırada Türkiye’de sosyal düzen altüst olmuş, savaşlarda fakir düşmüş ailelerin, vaktiyle memurluktan başka iş alanı düşünmeyen evlâtları, hayatlarını kazanmak için Türkiye’nin basit sanayisinin işçileri durumuna düşmüşlerdir. Yedek öğretmen Şevket Süreyya bu işçilere, üniversite öğrencilerine Komünizm ağına düşüreceği av gözüyle bakar. 1921’de yayın hayatına giren *Aydınlık* dergisinde Lenin’le ilgili yazıları çıkar. *Aydınlık*’ın kapatıldığı, yazarlarının tutuklandığı 1925’te, Nazım Hikmet, Sadrettin Celâl, Şefik Hüsnü gibi belirgin isimler Türkiye’den ayrılırlar, Şevket Süreyya ise kalıp hesap verme kararı alır. Ankara’da İstiklâl mahkemesinde yargılanır. Yolculuk, hapisane, mahkeme, mahkûmiyet onun Anadolu gerçeğiyle ikinci karşılaşmasıdır. Bu esnada yaşı, mesleği, zihniyeti, cezası değişik koşuş arkadaşları olur. On yıl hapse mahkûm edildiği Afyon Hapishanesi’nde bir iktisat kitabı yazar. Kitabını yolladığı İstanbul Darülfünunu, “tarihî maddecilik açısından yazıldığı” gerekçesiyle basılmasını reddeder. Hapisteyken, 1926’da Cumhuriyet ilânı kutlamaları sırasında af edilir. 1927’de Anadolu’da çalışma kararı alır. Öğretmenlik is-

temek üzere Ankara'ya gider. Ankara bu eski mahkûma Yüksek Ticaret ve Teknik Öğretim müdür yardımcılığı görevi verir. Maarif müsteşarı ona şöyle demiştir: “*Amaç proleterya davası ise, bizim milletten ve Anadolu köylüsünden daha yoksul, çıplak bir proleterya olur mu? Öyle bir işin içindeyiz ki herkesin dağarcığında nesi varsa ortaya dökmelidir.*” (Aydemir, 2006: 414) Tam o sırada sunduğu *Türk Parasının Periyodik Dalgalanma Karakteri* ile ilgili raporu önceki kitabı gibi göz ardı edilmeyip basılır. Yüksek İktisat Meclisi'nde Genel sekreter yardımcılığı görevine getirilir. Teknik okul, ticaret okuluyla ilgili çalışmaları Atatürk tarafından beğenilir. Şevket Süreyya 1930'lar başında Atatürk'ün yönetimindeki Ankara'yı şöyle anlatır: “*Fabrikalar, madenler, vatanın demir ağlarla örülmesi, yabancılar elindeki maddelerin, demiryolların millileşmesi, iki misli mahsul... Hülâsa Ankara yaşanan bir yerdî. Yalnız bir yeni devletin başkenti değil, etkileri dünya ölçüsünde bir inkılâbın merkeziydi.*” (Aydemir, 2006: 421). Türk inkılâbının niteliği ve inkılâp psikolojisinin prensipleriyle ilgili tezi Atatürk'ün emriyle broşür halinde basılır, bürokratlara dağıtılır. Bu yıllar, Aydemir'in Türk Ocakları'nda konferanslar verdiği, aynı zamanda Kadroculuk hareketinin oluşmaya başladığı yıllardır. Şevket Süreyya Ocak 1932, Aralık 1934 arasında yayınlanan *Kadro* dergisi hareketinin de ideologlarından biri olur. *Suyu Arayan Adam*'da Kadro hareketinin: 1. Millî kurtuluş hareketi olarak Türk inkılâbının sosyal ve ekonomik karakterinin ve istikametlerinin izahı. 2. Orta doğuda, millî kurtuluş hareketlerimizin uluslararası mânâsı, olarak iki istikameti birleştirmeye çalıştığını söyler. (Aydemir, 2006: 447)

İkinci Dünya Savaşı'ndan az önce Ekonomi Bakanlığı, Sanayi Tetkik Heyeti başkanlığına getirilir. Bunu savaş yıllarında Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti üyeliği takip eder. 1950'de yeni iktidar döneminde emekli olmak zorunda kalır. Bu kadar çalışkan bir adamın birdenbire işini kaybetmesi, bunun üzüntülerinden kurtulma çabaları *Suyu Arayan Adam*'ın son sayfalarını dokunaklı hâle getirir. Osmanlıcı, Turancı, Komünist, Kemalist çeşitli hayat safhalarından geçen Aydemir şimdi ne yapacaktır? “Suyu arayışı hâlâ bitmemiş” bu irade adamı, Pamukkale'li Stoacı filozof Epiktetos'un yaşadığı zamandan kalma bir lambanın ışığı altında, vaktiyle bir lambasından başka bir şeyi olmayan Epiktetos'la hesaplaşmaya başlar. Bu zayıf ve isyankâr anında Epiktetos ona sakinleşmesine yol açacak şeyler söyler “*Kaybettim deme, geri verdim de! ... Hayat bir ziyafetten başka bir şey değildir. ... Kolun bir sofrada nereye kadar uzanmışsa, nasibin o kadardır. ... Tanrının bize verdiği en büyük nimet, sahip olduğumuz halde, sahip olduğumuzu bilmediğimiz kuvvetleri, bir gün kendimizde bulmak-*

tır! ... Senden alınan şeylere karşı senden alınmayacak olanları koysana.” (Aydemir, 2006: 475, 477). Aydemir’den alınmayacak şey toprak ve çalışkanlıktır. “Toprak ana” kendi kanunları dahilinde insana daima “yeni-den başla.” der. Bu sözler yazarı o kadar merhaleden sonra kendi içindeki kaynağa ulaştıran sözlerdir. Suyu arayan adam, suyun bizzat içinde bulunduğunu anlamıştır. “*Ödediğim bedel, ulaştığım kaynak için çok değildir. Çünkü bu kaynağın başında ben, yıllar yılı kaybettiğim en değerli şeyi yani kendimi buldum.*” (Aydemir, 2006: 488) Çalışırken boş vakitlerinde gidebildiği Kayaş çiftliği artık emeklilik hayatının meşgalesi olacaktır. Bahçıvan babasının ömrü boyunca yaptığı gibi. Ancak onun sonra yine danışmanlık gibi devlet hizmetinde, gazetecilik gibi kültür işlerinde bulunduğunu biliyoruz. Ama asıl, ele aldığımız bu kitapları yazarak kendisini bulma bedelini öder.

Suyu Arayan Adam, otobiyografi, hatıra, itirafnâme, anı-roman türlerine sokulabilir. Kitap, bir ömrün hikâyesi içerisinde bir çağın tarihi, olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’nin siyasi, ekonomik, zihniyet tarihindeki pek çok dönemeç noktasını göstermesi açısından tarih bilimine yardımcı kaynak olarak düşünülebilir. François Georgeon “Türk Milliyetçiliği Üzerinde Düşünceler: *Suyu Arayan Adam*’ı Yeniden Okurken” yazısında 20. yüzyılın ilk çeyreğinde çok dinamik olarak gerçekteşen Türk milliyetçiliğini anlamak açısından kitabın kaynak olduğunu söyler. Georgeon’a göre, “nasıl ve neden Türk milliyetçisi olunur?” sorusuna cevap bulmak için bu eserin mutlaka okunması gerekir. (Georgeon, 2001: 23-36) Elli yıllık uzun bir süreci içine alan kitaba “Bildungsroman” demek de mümkün olabilir. Fikir ve yaşama alanlarına bütün varlığıyla kendisini veren, hepsinin sonuçlarına katlanan, her birinde samimî, hâlis olduğuna kendisini ve okuyucuyu inandıran bu kitap, bu ikna edici niteliğiyle de dikkat çekicidir. Hatıra-otobiyografi türlerinde samimiyet, hâlisiyet metni iyi yapan önemli özelliklerdendir. (Kaplan, 1966: 9) Aydemir’in anlattıklarında dış ile içi böyle dengelemesi, eseri edebî kılar. Otobiyografinin temel özelliği yazarın eser eksenine kendisini koymasındır. O eksenindeki kişinin bu kadar dönemeçten geçmesini, o dönemeçlerin niteliğini vererek anlatması eseri zenginleştirir.

II. Roman: *Toprak Uyanırsa?..* –Ekmeksizköy Öğretmeninin Hatıraları–

Yazarın Anadolu’da görevli olarak dolaşmaları esnasında edindiği tecrübeler, daha sonra bu romana ilham kaynağı olur. Aydemir, Antalya civarındaki bir beldeyi, halkıyla birlikte verimli hâle getiren öğretmen arkada-

şını “lokomotif insan” olarak değerlendirir. “Lokomotif insan”ı; düşünen, düşündüklerini gerçekleştireceğine inanan, çevresine kendisini veren ve çevresini sürükleyen müdahaleci insan olarak tanımlar. Antalya’da daha çetin şartlardaki orta Anadolu bozkırlarının lokomotif insanlara daha fazla ihtiyacı olduğunu düşünür. *Suyu Arayan Adam*’dan sonra, hep bozkırda kalan bir lokomotif insanın orada neler yapacağını anlatan bu romanı yazar. Bozkırın ortası olarak Polatlı’ya bağlı Ekmeksizköy-Keltepe denen bir köyün verimli hâle getirilmesini hayal eder. Çok verimsiz görünen köy, hem üç bin yıl önce toprağı, tarımı, hayvanı, suyu, ormanı kutsallaştıran Gordiyas devletinin kurulduğu yere yakındır, hem Türk milletinin “son sığınağı” olan yere yakındır.

Emekli olunca boşluğa düşen ve yeniden öğretmenlik yapmak isteyen roman kahramanı; Keltepe’ye veya köylünün verdiği isimle Ekmeksizköy’e atanır. Burası, Porsuk vadisinin çok verimsiz mevkiinde yer alan, sıtımdan, kuraklıktan çökmüş, mektebi ahıl hâline getirilmiş bir köydür. Baştan işleri ters giderse de “suyu arayan adam” gibi içindeki kaynağı asıl ümitsiz şartlarda ortaya çıkarmaya çalışan öğretmen yılmadan çalışır. Ağası olmayan bu Türkmen köyünde imam, muhtar, okul müstahdemiyle yakınlık kurarak işe başlar. Köy çocuklarına kendisini sevdirebilir. Köy halkının üstü açık okul binasına çatı, sıva yapımları üzerine onların güvenini kazandığını anlar. Köyün bağlı olduğu Polatlı kasabasının bürokrat, asker, eşraf kesimindekilerden köy okuluna yardım sağlar. İlk okul çocukları dışında, askere gidecek gençleri eğitmek için gece dersleri açar, onlara okuma yazma ve kendi sahalarında kullanacakları bilgileri öğretir. Zamanla gece derslerine bütün yaş guruplarıyla kadın ve erkekler dâhil olur.

Ekmeksizköy’de iş sadece okullaştırmakla bitmemektedir. Öğretmen köylünün zihniyetini anlamak kadar, toprağı-iklimi tanımaya çalışır. Köyü kurak hâle getiren Sıtmapınarı bataklığını kurutmak gereklidir. Bataklıktan çıkan Üçgözeler suyunun berraklığı, bataklığın altında temiz su olduğunu göstermektedir. Öğretmen köyün mahkûm olduğu tabiat şartlarını nasıl ıslah edeceğini düşünmeye ve harekete geçmeye karar verir. Tek başına yapamayacağı bu işte iki kesimden yardımcıları bulur: Köyün bağlı olduğu resmî birimleri yani Polatlı kaymakamı, Ankara maarif müdürü, vali yardımcısı, valisi, üniversite öğretim üyeleri, imar bakanı... gibi devletin üst otoritesindeki karar adamlarını köye yardım konusunda ikna eder. Onlar kadar ziraat mühendisi, fen memuru, devlet çiftliği müdürü, ziraat bankası kredicisi, kadastrocu, haritacı, teknisyen, tarım-hayvancılık uzmanı, kooperatifçi, imar bakanlığı mühendisi gibi arazi üzerinde çalışan genç

ve dinamik hareket adamlarından destek alır. Öğretmene en büyük yardım “köyde birlik projesi”nin sahibi Ayhan Bozkır adlı ziraat mühendisinden gelir. Böylece “Sakarya projesi” adını verdikleri köy ıslahatı başlar. Bu iki gurup ile köylü arasında köprü vazifesi gören öğretmen şöyle düşünür: “*Benim halkla devleti birbirinden ayırır sandığım kale duvarlarına birtakım kapılar bırakılmış, isteyen açabilirmiş.*” (Aydemir, 2006: 186) Öğretmen, bu iki kesimle köylü arasındaki anlaşmayı, şehrin entelektüel gücü ile köyün brutal iş gücünün birbirini tamamlaması olarak görür. Bu düşünceler, Aydemir ve arkadaşlarının *Kadro* dergisinde teklif ettikleri fikirlerdir: “*Bize ne topyekûn sosyalizm, ne de totaliter bir devlet kapitalizmi gerekmez. Ancak özel sektörün yapamadığı ekonomik alanlardaki işleri başaracak planlı bir devletçilik düzeni gereklidir.*” (Göktürk, 1977: 142) Romanda her ıslahat hareketi üç safhadan geçer. Önce öğretmen ile karar-hareket adamları her ıslah plânı üzerinde konuşup tartışarak karar verirler, sonra hareket adamları köylüyü iyi niyetlerine inandırarak, onları bizzat işe sokarak projeyi uygulatır, son olarak verim elde ederler. Her iyi sonuç başka işlerin planlanma ve uygulanmasına yol açar. Köydeki ilk ıslah hareketi pınarın yüzeyini kaplayan bataklık kurutmaktır. Ekskavatör yani delme makinesiyle bataklık delinince, altından billûr gibi su çıkar. Böylece edebiyatın temel meselelerinden olan insanın tabiatla savaşı, insanın gali-biyetiyle sonuçlanır. Bu işlemi öğretmen şöyle anlatır:

“*Ekskavatörün dişli kepçesi batağın bağına daldı. Sıtmabükü denilen dev, insanoğlunun elinden ilk yarayı almıştı. Bu anı garip bir heyecan içinde yaşadım... Bu motorun üstündeki insan ... bir masal kahramanı değildi. Ama elinde, tekniğin sihirli gücü vardı. ... Ekskavatörün dişli kepçesi, artan bir hızla bataklığın bağına saldırıyordu. Kopardığı toprak, kum, kil, çamur yığınlarını zaferinin bir ganimeti gibi göğe doğru kaldırıyor. ... Hendek, adım adım ilerliyordu. ... Dişler bazan kuma, bazan taş, bazan mırığa rastlıyordu. Toprağın bağından bu nesnelere koparılıp havaya kaldırılırken, kepçenin dişleri arasından süzülen su damlasından zincirler, ilk yarayı alan ve sanki artık sonunu gören ejderin göz yaşları gibi ayaklarımızın dibine süzülüyordu. ... Daha ilk günün akşamı, Karanlıkdere ayağının içinde, asıl bataklığın alt başına doğru, ... düzgün bir kanal çizgisi açıldı. Bu kanalın içinde iki yandan sızan, süzülen ince su tabakasının hafifçe yayıldığını, onu ısıttığını, sonra şırl şırl bir akıntının asıl Karanlıkdere yatağına doğru kaydığını görüyorduk. İnsanla tabiatın yeni bir savaşı başlamıştı” (Aydemir, 2006: 161-162).*

Romanda makinenin köy kalkınmasındaki fonksiyonuna, mekanik gücün insanları büyülemesine ait pek çok pasaj vardır. Makine sevgisi, yazarın eski ideal arkadaşı Nazım Hikmet'in "Makinalaşmak İstiyorum", "Yalınayak" şiirlerini hatırlatır. Mehmet Kaplan Nazım Hikmet'in makine sevgisinin, ideolojiden daha derin bir şeye tekabül ettiğini, şairin genç yaşında Anadolu'dan geçerken bu toprakların makineye ihtiyacını derinden duyduğunu, ilhamını buradan aldığını söyler. (Kaplan, 1975: 389) Sanıyorum anlatıcı kahramanın ardındaki yazar da makineye bu heyecanla bakıyordu. Aydemir *Tek Adam*'da Atatürk'ün ziyaret ettiği fabrikaların çalışmasını da böyle heyecanla anlatır.

Bataklık kuruyunca, köylü geniş, verimli topraklar kazanır. Halkın istifadesi için toprak kadastro, köy evleri numaralanması, nüfus cüzdanlarının kontrolü yapılarak köylünün vatandaş olarak devletle bağlantıları tescillenir. Ziraatçılar toprağın şeker pancarı yetiştirmeye uygun olduğunu tespit eder. Bir şeker şirketi bu iş için kredi sağlar, devlet üretim çiftliğinden âlet-edevât gelir, iyi üretim yapma yolları gösterilir. Böylece pancar ekimi başlar. Sıra en önemli iş olan toprak dağılımı ve işletimine gelir. Genç hareket adamları bu işin dünyadaki örneklerin tek birini değil, iyi taraflarını birleştiren "orta yol"u ararlar. Devletin toprağı işleyeni yönlendirdiği, himaye ettiği, ama köle etmediği, bu arada sınıdığı bir sistem dahilinde bu reformu gerçekleştirmek kararını alırlar. Bu görüş yine Şevket Süreyya Aydemir'in ve öteki *Kadro*'cuların teorisini belirledikleri devletin yardımıyla halkı kalkındırma ideolojisini hatırlatır. Köyün yakınındaki ovada her aileye tarım ve hayvancılık yapacağı, parselleri su kanallarıyla birbirinden ayrılmış, beton kuyulu, yirmi dönüm toprak verilir. Yirmi beş evli Keltepe köyünü bırakıp, ovada Keklikpınarı isimli yeni köyün ilk adımları atılır. Etrafı ağaçlandırmak için devlet çiftliğinden gelen âletler ile kavak, meşe, bu toprağa en yakışanı zerdali ağaçları dikerler. Hayvancılık işini bilenler, Doğu Anadolu'dan hayvan getirir. Toprak Su Teşkilâtı keleş tepeleri teraslama, bağ çubuğu dikme, aşılama işlerini üzerine alır. Ziraat Bankası köylülere bağcılık yapmaları için uzun vadeli, düşük faizli kredi verir. İş yaparken köylüye en gerekli şey, teşkilât gücü olan kooperatiflerdir. Ayhan Bozkır'ın kararıyla dört kooperatif kurulur: Pancar ekimi, hayvan yetiştirme, zirâî araç donatım, nihayet köy yapı kooperatifi. Her üyenin, kooperatif denen o makinenin çarkı olacağı, kimsenin dışarıda kalmayacağı şekilde oto-denetimle kooperatifler işlemeye başlar Yapı kooperatifinin üyeleri köylüler, yeni köylerinin ortasında okul, cami, kamu ve kooperatif binalarını, etrafında kendi küçük, beyaz badanalı, kırmızı kiremitli, bahçeli evlerini plân dahilinde inşaaya başlar.

Bütün bu işlerin içindeki öğretmen, yeni gelen öğretmenlerin de yardımıyla eğitim işini hiç aksatmaz. Öğrencilerine, Eti, Frigya, Roma, Hristiyan kültürlerinden bugüne kalan izleri gösterir, bu toprakların antik tarihini anlatır. Hattâ basit arkeolojik kazılar yaptırır. Bir Frigya âbidesini, zafer anıtı olarak köyün meydanına dikilmesini sağlar. Bir toprağın bütün tarihî hazinesine sahip olmak Cumhuriyet'in kültür politikalarından birisidir.

Köy kalkınma plânının son aşamaları sırasında köye yabancı ziyaretçiler gelir. Bunlar, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na bağlı olarak dünyanın her yerinde köylerin okullaştırılması üzerinde inceleme yapan beş Anglosakson'dur. Aydemir onları esere, öğretmenin insan kabiliyetini uyandırma-geliştirme hamlelerine, bu işlere çok önceleri başlamış Batılıların bile hayranlığını göstermek için sokmuştur. Yazarın vurguladığı, yabancıların asıl beğendikleri, düzenlemelerin tepeden inme değil tabandan yayılarak gerçekleşmesidir. Tabandan hareket, çevrenin şartlarına uyma demektir. İmar bakanı, "köycülük sistemi, devletin tepeden inişi yerine halkın devleti kendi içine çekişidir" sözleriyle bu hareketi özetler. (Aydemir, 2006: 352) Bu eğitimcilerle konuşmalar, köylü çocuklarını eğitmek için yatılı bölge okulu yapma kararını getirir. Burada yazar, Köy Enstitüleri'ne atıfta bulunur. Köy çocuklarının kendi çevresindeki okullardan, o çevreyi ıslah edecek eğitimi alarak, yani binasını yapmayı, ormancılık, ekincilik, hayvancılık işlerini öğrenerek yetişmesi Köy Enstitüleri eğitiminin temel prensibidir. Aydemir de romanını, Köy Enstitüleri kurucusu ve eski Kadro'cu İsmail Hakkı Tonguç'a ithaf etmiştir.

Sakarya zaferinin yıldönümü olan 13 Eylülde, Keklikpınar köyünün açılışı yapılır. Devlet adamları ve okumuş kesim, köylüleri "*ayakları altındaki toprak uyanınca, içlerinde uyanan efendilik tohumları da çatlıyor.*" (Aydemir, 2006: 403) sözleriyle takdir eder. "Lokomotif" adamın gayretleriyle, vaktiyle millî gelirden pay almayan, hiçbir kamu hizmetinden faydalanmayan köy yerine millî gelire katkıda bulunan bir köy meydana gelmiştir. Roman, dört yılda köyünü örnek köy hâline getiren öğretmenin, gelişinin onuncu yılında vazifesi tamamlanmış bir insanın huzuruyla köyü ve beldeyi seyretmesiyle sona erer.

Roman yazarı kimliği fikir-politika yazarı kimliğinin çok gerisinde olan Aydemir, *Toprak Uyanırsa?..*'da hangi roman çeşidini kullanmıştır? Buna cevap arayacağız.

Toprak Uyanırsa?.. Otobiyografik Roman mıdır?

Bir yazarın biyografik yaşantılarını fiktif şekilde edebiyata uygulamasıyla, kendi biyografik malzemesini gerçeklik açısından değil, türünün şartlarına göre, sanâtkârâne yapı, mânâ ve sembol gücüyle şekillendirmesiyle oluşan roman çeşidine otobiyografik roman diyebiliriz. Aydemir'in iç kuvvetini tekrar bulmasıyla biten *Suyu Arayan Adam*'ı, iç kuvvet dış kuvvetle birleşirse neler yapılacağını gösteren *Toprak Uyanırsa?..* romanı devam ettirir. 1963'te yayınlanan romanın *Suyu Arayan Adam*'in bittiği yerden başladığı aşikâr değilse de romanın bütününde sezdirilmektedir. Sezdirmeyi en çok sağlayan, iki kitaptaki anlatıcı sesinin birbirine çok benzemesidir. Çalışmamızın başlığındaki “eserler bütünlüğü” bu devamı, böyle andırmaları ifade eder. Yazar otobiyografisinde, öğretmen romanın başında, işten uzaklaşınca kendilerini pasifize olmuş hissetmeleri ve yeni işlerle hayata dönmeleri bakımından birbirine benzer. Bu bakımdan esere **otobiyografik** roman diyebiliriz. Romanda ismi geçmeden Kayaş'taki çiftliğinde toprak adamı gibi çalışan kahramanın Aydemir olduğu açıktır. Aydemir'in 1932-1934 *Kadro* dergisindeki fikirlerini eserin içine âdeta serpmiştir. Aydemir böyle bir köy icraâtında bulunmamıştır ama bunu gerçekleştirmek için devlet himayesi gerektiği düşüncesine sahiptir. Aydemir'in öne sürdüğü, “lokomotif adamlar” yani bu romandaki gibi teşkilâtçı bir kadro ile ülkenin köy, köylü, toprak meselesi halledileceği fikridir. Biyografik okumalarda, yazarın gerçek hayatından çok “rüya”sını anlatma durumuna dikkat edilir. (Vellek-Warren, 1993: 57). Ayrıca yazarın hayatını öğrendiğimiz *Suyu Arayan Adam* biyografik kaynak olarak romanın yaratılış mekanizmasını daha iyi anlamamızı sağlar. (Vellek-Warren, 1993: 60). Bu kaynaktan bildiğimiz gibi Aydemir hapisten çıktıktan sonra, öğretmenlik istemek için Ankara'ya gider, bir zaman sonra kendisini eğitim ve iktisat bürokrasisi içinde görevli bulur. *Toprak Uyanırsa?..*, Şevket Süreyya'nın öğretmenlik idealiyle bürokraside kazandıklarını birleştirerek ortaya çıkmış bir eserdir. Otobiyografinin sonu, büyük kayıplarımız gücümüzü tükettiğinde, içimizdeki potansiyeli nasıl ortaya çıkarırız, başkasının da kendisindeki potansiyeli bulmasını nasıl sağlarız, sorusuna cevap arar. Aydemir aradığı kaynağa ulaştığı anda huzura kavuşmuş, tekrar Voltaire'in *Candide*'i gibi bahçesini işleyerek yani hem bahçıvan babası gibi toprakta çalışarak, hem bu eserleri çalışmaya başlayarak gücünü yeniden bulmuştur. Roman da öğretmenin “lokomotif” görevi gördükten sonra, kendi kendisinden memnuniyetiyle biter. Yazar ve öğretmen, kahramanı oldukları kitaplarda, “toprak ana”nın ve tabiat senfonisinin içinde varoluşlarının bilincine varırlar: Varım ve yaşıyorum!

Toprak Uyanırsa Ütopya Romanı mıdır?

Toprak Uyanırsa?.. yayınlandıktan sonra hakkında çıkan yazılar, onun ütopya romanı olduğunda neredeyse hemfikir olurlar. (Mutluay, 1964: 31-39) Bunun üzerine yazar “ütopya”dan ne anladığını açıklayarak, bu yakıştırmayı şiddetle reddeder: Aydemir’e göre ütopya serbest hayal terkidir. Yani, yazarın birtakım kanunlara dayanmayı telkin ederek, onlara uyma şartıyla istediği gibi oluşturduğu dünya cennetinin tasviridir. Gerçekçi biri olarak, kanuniyete yani mantıklı nedenselliğe inanan Aydemir, ütopyacılıkta bu nedenselliğin asla olmadığını söyler. Eseri, bu niteliğiyle ütöpik değildir. Çünkü köyün ıslahı için anlattıkları, insan, tabiat, teknik diyalektiği sayesinde çok kolay gerçekleşebilecek bir şeydir. dayanmaktadır. İnsan, tabiat denen arenada savaşırken âleti tekniktir. Teknik sırf âlet değil, tekniğin harekete geçirdiği çok çeşitli münasebetler demektir. Toplum içinde teknik ve onun etrafındaki örgütler değiştikçe, toplumun yapısı da değişir. Romanın başındaki köylü, iş başındaki köylü hâline dönebilir. Hakiki hürriyet, insanın tabiatı ile olan mücadelesindeki zaferinin derecesine bağlıdır. Eserin **tezi** budur. O hâlde *Toprak Uyanırsa?..* yazara göre **tezli** romandır. (Aydemir, 1964: 14-19) Romandaki köy ıslahı, Türkiye’nin bütün yörelerine uygulanabilir. Yeter ki devlet ile halk arasında ilişkiyi sağlayan böyle “lokomotif insanlar” bulunsun. Yaratıcı bir kadroyla devletin halka ulaşabileceğini telkin eden Aydemir’in; Fin kalkınışına dair, romanda da adı geçen, 1920’li yılların sonunda dilimize çevrildiğinde çok sevilen *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* isimli eserden de ilham aldığı bellidir. (Petrov, 2006).

Toprak Uyanırsa?.. Köy Romanı mıdır?

Burada olduğu gibi devlet-halk bütünleşmesine değil, bilâkis devlet-halk zıtlığına dayanan köy romanı nitelikleri bu eserde yoktur. Eserin içinde, köy romanlarının köyü olumsuz gösteren “dehşetli romanlar” olduğuna dair fikirler vardır. Romanda asıl savunulan, geçmişten bu yana köyün bir sırrı, cevheri olduğu ve bu cevher ve sır köyü devam ettiriyorsa, bunlar geliştirilebilirse, köyün iç yapısının değiştirilebileceği fikridir. Bütün bunlar, daha önceki Kadrocu söyleminin yansımasıdır. Aydemir’e göre çoğunluğun iradesini, azınlık denen önder kadronun iradesine bağlayan inkılâpçı eğitim doktriniyle ve ihtilâli değil plânlı toplumculuğu savunan görüşle köyün kalkınması mümkündür. Aydemir, romandaki toprağı uyandırma hareketini, devlet hizmetinde bulunduğu siyasî dönemde değil, emekli edildiği siyasî dönemde başarılımış göstererek tarafsız hareket ettiğini de ispatlamıştır.

III. Biyografiler

Bir insanın iç ve dış hayatını anlatan, Roma döneminde Plutark'la ilk temsilcisini bulan biyografi, hayal mahsulü edebiyattan çok belgeye dayanan tarihe yakın türdür. Aydemir'in dört biyografi kişisinden Enver Paşa'yı başa, Menderes'i sona alır, Aydemir'in 1908 Meşrutiyet hareketini 1876 hareketinin devamı gördüğünü hatırlarsak, onun biyografi anlayışında, Türkiye'nin yüz yıllık tarihî-siyasî panoramasını da ortaya çıkarmak maksadından hareket ettiği sonucuna ulaşabiliriz. Aydemir ilk kitabında yaşadığı hayatın hikâyesini verir. İkinci kitabı kafasındaki ıslahat hareketinin somutlaşmış şeklidir. Biyografileri geniş çalışmalarla ulaştığı bilgilerin terkididir. *Tek Adam*'da yer alan, Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'in Aralof isimli elçiyi Ankara'ya Millet Meclisi hükümetine yollarken ona tavsiye ettiği şu sözler, Aydemir'in de biyografilerinde bilgiyi kullanma şeklini gösterir:

“Hakiki kültür, kazanılan ve benimsenen bilgilerin zenginliğidir. Geçmiş davaların kültürlü bir şekilde idraki ve tevarüs edilmesidir. Karşılaşılan durumların doğru olarak anlaşılması için de, bunların makul ve tenkidî bir surette açıklanabilmesidir.” (Aydemir, 2006/2: 346)¹

Aydemir bu anlamda “hakikî kültür”e sahiptir. Biyografi kahramanı için belge bulmakta, siyasî, sosyal, psikolojik gözlemlerini belgelerle birleştirerek tasvir ve tahliller yapmakta çok ustadır. Bu dört tarihî şahsa ait belgeler, nicelik ve nitelikçe önemli yekûn tutar. Biyografi ustası André Maurois'nın “belge avcılığı denen harikulade spor” olarak nitelendirdiği şeyi Aydemir bu türde çalışmanın ilk adımı olarak görür. (Maurois, 1967; 11) Aydemir'de belgeyi bulmasını bilmek, değerlendirmek, gerekliyi gereksizden ayırmak şeklinde bir belge avcılığı vardır. Kitaplarını yazdığı 1963-1973 yıllarının imkânları dahilinde Nutuk, devlet arşivlerinde görülebilenler, Harp Tarihi Teşkilâtı yayınları, Meclis zabıtları, hatıra kitapları, periyodiklerde kalanlar, olay fâillerini konuşurmak... şeklindeki belgeleri, birbiriyle karşılaştırarak, kendi tecrübe ve sezgilerinden de yararlanarak onlardan mantikî sonuç çıkarmak gibi bir faaliyetle işe başlar. Belgeleri konuşurken, “durumun mantığı”, icabât-ı zaman”, “mütekabiliyet esası” gibi özel noktalara dikkat eder. Biyograficilikte sıra bulduklarının inşasına gelmiştir. Mesleği plan-program üzerine olan Aydemir, otobiyografi ve romanında tutturduğu inşa gücünü, bu hacimli kitaplarda da gösterir. İnşasında, çoğu klasik biyografi yazarının yaptığı gibi kronolojik hareket

¹ Aydemir bu sözleri Sovyetlerin ilk Türk elçisi Aralof'un Rusça hatıralarından Türkçeye çevirerek *Tek Adam*'ın ikinci cildine koymuştur.

eder. Sonraki yıllarda kitaplarının yeni yayınlarını bir daha gözden geçirir, yeni belgelerle eklemeler, metin dilinde değişmeler yapar.

Aydemir biyografide iki kişinin yazma tarzını kendisine uygun bulduğunu söyler. Emil Ludwig isimli Alman biyograf ile tarihî romanın bir türü olan biyografik roman yazarı Aleksy Tolstoy. (İpekçi, 1975) Birinci Dünya Savaşı ve Atatürk dönemlerinde iki defa Türkiye'ye gelen, daha 1931'de Napoleon kitabı Türkçeye çevrilen Emil Ludwig, biyografi kahramanı ile duygudaşlık kurmak bakımından Aydemir'e benzer. Ludwig; kahramanın ruhunu arayan kişinin odaklanacağı noktanın, dehayla karakterin kesiştiği yer olması gerektiğini söyler. Belli duygular ardından baktığı kişinin iç tarihine dış tarihi kadar önem verir. Atatürk başta, bu kişilerin hayat-dönem hikâyeleri bilindiğine göre Aydemir'in biyografisinde iç'in tarih daha önemli yer tutacaktır. İç tarih, biyografi yazarını tarihten çok edebiyata götürür. Emil Ludwig biyografi yazıcılığında kahramana duyulan sempatiyi vurgular: *“Yazar kendi sevecenliğiyle adamın taşıdığı sevecenliği ifşa etmeye zorlar.”* (Ludwig, 1998: 340-344) Bu hüküm, Aydemir'in biyografilerinin temel dokusuna uyar. Aydemir, ele aldığı kişiye sevgi-sempati duygusunu veya bunların aksi hatalı görme duygusunu, kişinin hangi nitelik, durum ve hareketinden edindiğini bazan kapalı, çoğunlukla açık şekilde ifşa eder. Aydemir'deki kronolojik hikâyeye ediş tarzını Ludwig; *“kişinin hayatının resmini vermek için hayatının temposunu takip zorunluluğuyla”* açıklar. Bunları söylemekle Ludwig'in Aydemir'i çok etkilediği sonucunu çıkarmıyoruz. Hayatını yazarlıktan başka mesleklerle geçiren Aydemir'in bibliyografyacılığında açıklamadığı hususları gösteriyoruz. Ludwig'e göre biyograf ölmüş birini ele alıyorsa, o kişinin sonunu bildiğini unutulmalıdır. Böyle metinlerde, *“o kişinin hayat temposu ve duyguları, tamamlanmış olan kaderle ilgili öngörüsü olmayan bir kişi tarafından hissedileceği şekliyle anlatılmışsa, gerçek hayatta olayların ardışıklığını tutkuyla titretecek olan o gerilimi üretebilir.”* demektedir. Aydemir ise İsmet İnönü dışındaki üç biyografi kahramanının tamamlanmış kaderlerini bildiğini metin içinde birkaç kere söyler. Yani, fikir-politika yazarı Aydemir'deki gerilim Ludwig'in istediği etkileyicilikte değildir. Ama kişinin hayat temposunu, onun etrafındaki olayları, birbiriyle kesişen-ayrılan yolları en ince noktaya varıncaya kadar açıklar, böylece gerilim olmasa bile okuyanda, bahsettiği kişiye karşı geniş yelpazeli bir “yakından tanıma” intibai uyandırır. Okuyucu sayfalar ilerledikçe o kişinin portresinin daha belirginleştiğini fark eder. O hayatın kendisine malûm yönlerini, kitaplardaki sebep-sonuç ilişkili izahlarla daha iyi kavrar. Ludwig kahramanının ruhunu ararken, onun şahsiyetinin politik kariyerinin her adımında ifadesini bulduğunu

fark etmiştir. Aydemir de şahıs kariyerlerinin her önemli adımını izah eder. Ludwig’de olduğu gibi Aydemir’de de mahrem hayat geri plânda kalır. Ama kahramanlarının çocukluk, aile, tahsil, meslek, hayata atılış, başarı merdivenleri tırmanma, hattâ düşme dönemlerinde yanında, etrafında, karşısında olanlara da yer verir. Çünkü esas kahraman kadar geri plândakiler de önemlidir.

Biyografi kahramanı, daima özel ve genel çevresiyle vardır. Kişinin içinden çıktığı ve sonra hükmedeceği çevre, dönem, toplum, zihniyetin... nitelikleri ne kadar iyi anlatılırsa, o kişinin icraâtı o kadar iyi anlaşılır. Aydemir, Korkunç İvan romanının yazarı Aleksy Tolstoy’u bu özelliğiyle beğendiğini söyler. (İpekçi, 1975, 1976) Yukarıda söylediğimiz gibi Aydemir bu dört kişiyi yüz yıllık Türk tarihinin içinde ele almıştı. Dönemin onlara, onların döneme kattıklarını, milletin kaderinde oynadıkları rolü “nedensellik” prensibi çerçevesinde incelemesi onun tarih yazarlığı yönünü gösterir. Bazı sayfalar, tarih kitaplarındakinden hiç farklı değildir. Ancak yukarı paragrafta söylediğimiz gibi bu dört adamın Türk tarihindeki yeri ne kadar bilinirse bilinsin, yazarının tarihî belgeleri ve edebiyat malzemelerini kullanarak oluşturduğu hikâyeye, bu metinleri tarih kitabı metninden ayırır. Bu hikâyeler vasıtasıyla çağdaş okuyucuları ve onu takip eden nesillerdeki okuyucuları için örnek, uyarma, ibret sahneleri de sunar. Zaten özellikle *Tek Adam*’da Atatürk’ü çok belirgin bir beylik söyleminden kurtarma gerekliliğinden bahsetmiştir. Atatürk’ü ne mucizeler, ne soyut kavramlarla açıklar. O, yazarın gözünde giderek gücünü kaybeden bir devletin geniş topraklarında, Makedonya, Şam, Trablus, Çanakkale, Irak, nihayet Anadolu... gibi farklı yerlerde bulunarak askerlik kabiliyetini geliştiren, kumanda yetkisini önce savaş yönetme kabiliyetine çeviren, sonra bu ordu-milleti yönetme kabiliyetine döndüren, bu arada devlet adamı kişiliğini oluşturan biridir. Böyle biri elbette bir milletin mukadderatını biçimlendirecektir.

Şevket Süreyya’nın kitaplara koyduğu başlıklar aşağı yukarı çalışmaların neyi ispat edeceğini yani maksadını gösterir. Atatürk’te, İsmet Paşa’da açıklar, Menderes’te acıma ağır basar, Enver Paşa’da bir yargılama söz konusudur. Aydemir, ele aldığı dört kişiyi karakter kategorilerine sokar. Bu kitaplardan sonra “tek adam” sıfatını da kazanan Atatürk mantık, karar, irade adamı, “ikinci adam” diye anılan İsmet Paşa soğukkanlı devlet adamı, Menderes dramı olan, Enver Paşa Makedonya ile Orta Asya arasındaki geniş mesafelerde koşturan hayalperest macera adamıdır. Aydemir, birbirine yakın yıllarda yaşamış, arka arkaya söz sahibi olmuş bu kişileri zaman

zaman eşleştirir, mukayeseler yapar. Enver-Mustafa Kemal Paşa, Atatürk-İnönü, İnönü-Menderes... ilişkisi-farklılıkları gibi. Benzer mukayeseler, her birinin kendi hayat merhalelerinde karşılaştıkları ikinci plândaki kişilerle de olur. Menderes ile yazar 19. yüzyılın sonunda doğmaları, sonraki tarihî olayların hayatlarında büyük etkiler yapması açısından birbirine benzerler. Aydemir bu dört şahsın, milletin de kaderini etkileyecek önemli anlarındaki karar ve hareketleri üzerinde, o anda şahsiyetlerini de belirleyen karar ve hareketleri üzerinde durur. Şahısların kendi kaynağını fark ederek cesaretlenme, hattâ şahsî gücünün sınırlarını iyice aşma anlarını tespiti çalışır. Aydemir böyle tespitlerini, başka bir belgenin şahitliğiyle yapıyorsa, yazacağı daha kolay ve gerçeğe uygun olacaktır. Elinde belge olmadığı yahut belge yeterli olmadığı zamanlarda kendisi sezgi, empati yoluyla anlatacaksa, tarihî roman yazarı gibi gerçeği hayal etmek durumundadır. Şevket Süreyya'nın bu ikili yönü, kendisinden sonraki tarihî roman-biyografi yazarları, belgesel film yapımcıları için zengin bir kaynak olarak görülmüştür. Bu çalışmanın ek bölümüne, Şevket Süreyya Aydemir'in dört kahramanı içinde buldukları nâzik durumu canlandıran, onları tahlil eden metinleri koyduk.

Sonuç Yerine

Şevket Süreyya Aydemir, otobiyografisinde kendisine ait dibe iner. Biyografilerinde dört devlet adamının roman gibi olan hayatını tarih ile roman arasında sunmak teşebbüsünü gerçekleştirir. Toprak Uyanırsa?.. romanında, cumhuriyetin köy-köylü-toprak problemini halletme konusunda reçeteler sunar. Toprak Uyanırsa?.., otobiyografisinde yolunu ararken fark ettiği reel ihtiyaçları giderme düşüncelerinin romana yansımalarıdır. Melih Cevdet Anday'ın Şevket Süreyya Aydemir'in *Suyu Arayan Adam*' ı hakkında söylediği sözler, öteki kitapları için de söylenebilir: “*Anlaşılmayı inceleyicilerin çabasına pek bırakmayan yazarlardandı, ne olduğunu bir kitapta anlatmıştı, bize bu konuda kolaylık sağlamıştı.*” (Göktürk, 1977; 244) Biyografi kitapları da ele aldığı şahısların “ne” olduklarını iyice anlatan kitaplardır.

KAYNAKÇA

- Atatürk, Mustafa Kemal (2001), **Nutuk**, İstanbul, MEB Yayınları.
- Aydemir, Şevket Süreyya (2006), **Suyu Arayan Adam**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1964), **Toprak Uyanırsa?..**, İstanbul, Remzi Kitabevi .
- Aydemir, Şevket Süreyya (2006), **Tek Adam I-III**, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Aydemir, Şevket Süreyya (1999), **İkinci Adam I-III**, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Aydemir, Şevket Süreyya (1999), **Menderes'in Dramı**, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Aydemir, Şevket Süreyya (1972), **Enver Paşa I-III**, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Aydemir, Şevket Süreyya (1964), "Toprak Uyanırsa", **Yeni Ufuklar**, 12 (143), 14–19.

Georgon, François, (2002), "Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler-Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Tarihi- Milliyetçilik 4**, İletişim Yayınları, 23–36.

Göktürk, Halil İbrahim (1977), **Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya**, İnkılâp-Aka Yayınevi, 261.

Grigoriy, Petrov (2006), *Ak Zambaklar Ülkesinde-Finlandiya*, Çeviren: Türker Acaroğlu, IQ Yayınları, 190.

İpekçi, Abdi (1975,1976), **Milliyet**, Kasım 1975; t. **Milliyet** 29 Mart 1976. Göktürk, H. İbrahim, (1977), **Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya**, 263-279.

Kaplan, Mehmet (1966), "Hâtırât Üzerine", **Hisar**, 6 (27), 9.

Kaplan, Mehmet (1975), **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, Dergâh Yayınları.

Ludwig Emil (1998), "Son Söz", **Napoleon II**, Çeviren: M. Tanju Akad, 340-344

Maurois Andre (1954), "Biyografi Üzerine", Çeviren: Ferhan Oğuzkan, **Varlık**, 410, 11.

Mutluay, Rauf (1964), "Toprak Nasıl Uyanır", **Yeni Ufuklar**, 12 (141), 31–39.

Siedler, Elisabeth (1998), "Türk Otobiyografisi Üzerine Bir Deneme", Çeviren: Rana Temir, **Türk Kültürü**, 247, 28–31.

Vellek-Warren (1993), **Edebiyat Teorisi**, Çeviren: Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Yayınları, 305.

***

EK 1: Tek Adam'dan:

Aşağıdaki metin "Tek Adam"ı önemli bir olayın eşliğinde, onun bütün yükünü taşıırken canlandıran bir metindir. Aydemir, "Tek Adam"ın Erzurum'da üniformasını çıkarmak zorunda kaldığı anda kendi kendine konuşmasını şöyle nakleder:

"Mustafa Kemal, hayatının en buhranlı gecesini Erzurum'da yaşar.

Çünkü hayatının en çetin kararı karşısındadır: Askerlikten ayrılmak! ... İşte bu, hesapta yoktu. Hapisler, sürgünler, Libya çöllerinde unutulmak, Anafartalar'da yaralanmak, Muş dağlarında, Suriye bozkırlarında esaret, ölüm!.. Bunların hepsi onun hayat yolunda mukadder görülecek hallerdi. Ama askerlikten ayrılmak? İşte bu düşünülemezdi! Hâlbuki şimdi ona havada esen sesler: 'Askerlikten çekil paşam' diyorlardı. ... 'Kendi arzunu istifa et.' Yoksa İstanbul'dan Erzurum telgrafhanesine uzanan telgraf telleri kötü bir haber getiriyorlar. ... Bugün bir ordu kumandanısın. Ama yarın? .... Evet, artık kimse ona itaat etmeyecektir... Kendisinden emir alınmayacak, eğer emirler verirse, bunlar yerine getirilmeyecektir. ... Hatta bir mevkuf, bir sıradan şüpheli adam, yanına yaklaşılamayacak bir insan! İşte bu iç sorular ve sorunlar, hiç durmadan beynini kurcalıyor. ... düğümler tam çözülür gibi olurken, gene karışırlar. ... Karar gecesinde bu karar-sızlık, onun ruhunu yoğurur durur. Kendi hammaddesi, ruhunda bin bir şekil alır. Ama son şeklini henüz almamıştır. ... Yıldız Sarayı telgrafhanesinde, Padişah makina başında hazırdır. Harbiye Nazırı, onun iradelerine sözcü olur. Konuşmayı Yıldız açar. İstanbul'da nice büyük işler; mevkiler onu beklemektedir. Mustafa Kemal dayatınca, bu ağız değişir. Hiç değilse Erzurum'dan ayrılmasını, Anadolu'nun dilediği bir yerinde tebdil-i hava almasını isterler. ... Mustafa Kemal, Erzurum'da kalacaktır. Sonra telgraflaşma büsbütün sertleşir. Perdenin sonu yaklaşmıştır ve nihayet perde iner. Yıldız onu askerlik hizmetinden azlettığını tebliğ ederken, Mustafa Kemal atik davranır. Mesleğinden, hizmetlerinden istifa ettiğini bildirir. Karar verilmiştir. Ondan sonra millete ve orduya bildirisini yayınlar: 'Resmî sıfat ve salâhiyetten mücerret olarak, yalnız milletin şefkat civanmertliğine güvenerek... milletin bağrında, bir fert-i mücahit olarak çalışacaktır.' Şimdi onun efendisi yalnız millettir." (Aydemir, 2006/2: 95-105).

Çok özetleyerek aldığımız bu on sayfalık iç konuşma, Nutuk'ta kısaca şöyle geçer: "**Resmî sıfat ve salâhiyetleri bırakarak milletin şefkat ve civanmertliğine güvenmek ve vicdanî vazîfeye devam etmek kararı** Harbiye Nezareti, 'İstanbul'a gel.' Padişah, "Evvelâ tebdilhava al. Anadolu'da, bir yerde otur; fakat bir işe karışma" diye başladı. Nihayet, ikisi birlikte behemehal 'gelmelisin!' dedi. 'Gelemem' dedim. Nihayet 8/9 Temmuz 1919 gecesi, Saray'la açılan bir telgraf başı muhaberesi esnasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Haziran'dan 8 Temmuz'a kadar, bir aydır devam eden oyun hitâme erdi. İstanbul, benim o dakikada resmî memuriyetime hitam vermiş oldu; ben de aynı dakikada 8/9 Temmuz 1919 gecesi saat 10 50 sonra da Harbiye Nezareti'ne, saat 11 sonra da Padişah'a, vazife-i memuremle beraber silk-i askerîden istifamı müş'ir telgrafları vermiş oldum.

Keyfiyet tarafımdan ordulara ve millete iblâğ edildi. Bu tarihten sonra resmî sıfat ve salâhiyetten mücerret olarak, yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez tükenmez feyiz ve kudret menbaından ilham ve kuvvet alarak vicdanî vazifemize devam ettik...” (Atatürk, 2001: 47-48).

EK 2: İkinci Adam'dan:

Aydemir'in ikinci adamı, sabır adamı İsmet İnönü, 4 Şubat 1922'de Lozan görüşmelerinde son derece gergindir. Yazar onu şöyle canlandırır:

“Müttefiklerin verdiği Sulh Muahedesi tasarısı kabul edilemezdi. ... Türkiye elbette ki sulh istiyordu. Ama dikta kabul edilemezdi. İsmet Paşa bu tasarıya eğer imza korsa, Türk İstiklâl Savaşının sonuçlarını memleketi aleyhine kötüye kullanmak durumuna düşecekti. Eğer imza koymazsa, aylardan beri sürüp giden Sulh konuşmaları birden kesilecekti. Bunun arkasında hatta harp yeniden başlayabilir miydi? Belki ve niçin olmasın? Muzaffer Türk ordusu ise, son taarruzda son mermisini bile sarfetmiş gibiydi. ... Hülâsa gelecek karanlıktı. İsmet Paşa'nın başının üstünde, tarihte pek az insanların başında titreşen büyük bir sorumluluk asılıydı ve kılıcı, karanlık bir istifham dalgalandırıyor. Kara bulutlarla kaplı çileli bir gün yaşamaktaydı ve an, bir Karar adamı istiyordu. ... Karar Adamı elbette ki, kritik anlarda, tehlikeli geçitlerde ve dönüm noktalarında, arkasından gelenlere yahut kendisini gözleyenlere karşı, sorumluluk kabul eden ve karar verebilen Adam'dır. İşte 4 Şubat 1922'de Lozan Konferansı'nın en kritik gününde, İsmet Paşa bu durumdaydı. (Aydemir, 1999/1: 240-242).

Şevket Süreyya Lozan görüşmelerindeki İsmet Paşa'yı hemen bir başkasının hatırasıyla da göstermek ister. Böylece ruh hallerini anlatarak çizdiği portreye bir dayanak sunmuş olur. Aşağıdaki metin Lord Curzon'un sekreteri Nicolson'un *By Lort Curzon* isimli kitabında anlattığı hatıralardır:

“Lort Gürzon saatine bakmaktadır: ‘İsmet Paşa, memleketinizi kurtarmak için ancak yarım saatiniz var!’ diyor. İsmet Paşa mendilini dudaklarına götürüyor. Kendisini sandalyeye atıyor. Ter içinde kalmış olan alnına, eliyle, parmaklarıyla vuruyor. Çaresiz bir halde: ‘Yapamam! Yapamam!’ diye mırıldanıyor. Çok acıklı bir haldedir. İsmeti seven Marki mustarıp oluyor. Ayağa kalkıldı ve selâmlaşıyorlar. Gürzon ve ötekiler odadan suratları asık ve kederli çıkıyorlar. ... İsmet asansörle iniyor. Ben de onunla indim. Huzur ve sükûn içindedir... Konferans binasını sanki hiç de mühim bir şey cereyan etmemiş gibi terk ediyor.” (Aydemir, 1999/1: 243-244).

EK 3. Menderes'in Dramı'ndan:

Aydemir'in 1950 sonrası toplum psikolojisini ve bu psikolojiyle kitleleri idare eden kişinin ne yapması gerektiğini siyasî tahlil hâlinde veren bir pasajını naklediyoruz:

“Menderes toplum içinde ve belki de beklenmediği hâlde, bir halk adamı olarak sivrildi. Ve çevresinde; hatta daha ziyade parlamento dışında, şehirde ve köyde, kendileriyle dil birliği yapabildiği halk liderleri kadrosu toplayabildi. Ocak başkanları, bucak başkanları, Vatan Cephesi sözcüleri gibi toplumun derinliklerinden gelen, halk içinden konuşan kalabalık ve iddialı bir kadroyu, etrafında örgütleyebildi. Ve tabii bu kadronun sözcüsü, sevgilisi haline geldi. Şu halde birtakım doktrin eleştirmelerine girmeden diyebiliriz ki, bizde Demokrat Parti ilk defa aşağıdan gelen bir sosyal hareket olarak memlekette, organik bir temel üzerine oturtulabilmiştir. Menderes'in şahsında, etrafında halkalanan kütlenin gücünü ve dilini bilen bir sözcü bulmuştur. ... Geniş kadro, siyaseti halka malederek halkta bir nevi şahsiyet gururunun doğmasına, yerleşmesine hizmet etmiştir. Susan halk, konuşan halk olmuştur. Şahsiyet gururu iyi temellere ve kaynaklara dayandıkça, elbette ki haklı ve üstün bir ruh halidir. Şahsiyet gururu iyi temellerden ve kaynaklardan kopmazsa; daha iyi yerleşmek, daha iyi inşa, istihsal, örgütlenme gibi halkın enerjisini kamçılacak, rejimi pekiştirecek davalara yönlenebilirse, lider kadro muvaffak olmuş demektir. Eğer böyle olmaz da şahsiyet gururu, fertlerde ve kitlelerde verimsiz, bâtil mücadelelere doğru gelişirse, o zaman üstün ruh hali olan gurur kanserleşmiş demektir. Acaba bizde hangisi oldu? Bunu araştıracağız.” (Aydemir, 1999: 204).

EK 4. Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa'dan:

Aydemir, Enver Paşa'nın ölümünü “Enver Paşa Dramının Son Perdesi Kapanıyor” başlıklı epizotta bir romancı gibi anlatır:

“Doğu Buhara, artık fiilen işgal edilmişti. Enver Paşa'nın Balcevan istikametinde Pamir dağlarına doğru doğuya dalışı, onların kurtulma imkânlarını da karartıyordu. ... Artık çarpışmalar da fiilen kesilmişti. Enver Paşa Âbiderya vadisinde Âbiderya köyünde son karargâhını kurmuştu. ... 4 Ağustos 1922 tarihindeyiz. Kurban bayramının birinci günüdür. Enver Paşa, maiyetinde kalanların... bayramını kutlayacağını söyler. Toplanılır. ... Herkes bu hüüzünlü Kurban bayramının havası içindedir. Çünkü bilinir ki bu günler, artık son beraberlik günleridir. Arkadan ve çevreden ise düşman ilerler. İşte tam bu tören sırasındadır ki, doğuda silâh sesleri gelir. Bu

bir baskındır ve kalabalık, baskıcıların makineli tüfek ateşleri altında eriyebilir. İşte o anda Enver Paşa, hemen atına atlar. 25 kadar atlı onu takip ederler. Doğru Çevgan tepesine yönelinir. Tepede mevzilenmiş ve makinalı tüfekleri bulunan bir düşman müfrezesine karşı aşığıdan, vadiden ve ancak atlar üstünde çekilmiş kılıçlarla, azlık bir nevi fedai süvari gurubunun saldırıya geçişinin sonu bellidir. Ama Enver Paşa en öndedir. Atını yıldırım gibi sürer. Kılıcıyla havayı yararak koşar. Yanındakiler de ondan geri kalmazlar. Bir kumandanın, bir başkumandanın, bir baskın müfrezesine karşı en önde ve atla, kılıçla karşı çıkışı, askerî savaş usullerine sığmaz. Ama burada artık askerlik değil, yolun sonu, son hamle ve beklenen sonu arayış konuşacaktır. Bu son ise ölüm ve şahadettir. Onun içindir ki bu saldırıda hesap, mantık ve nefisini koruma endişesi yoktur. Burada dile gelen... 1908 haziranında açılan defterin artık dürülişüdüdür.. Çevgan tepesinde ve Kulikov kumandasında ateş saçan mitralyözlerin üzerine, yalın kılıçlarla hücum eden bu 25 kadar süvarinin akıl almaz saldırısı, karşı tarafta, hattâ şaşkınlık da yaratır. Bu kılıçların altında yaralananlar, teslim olanlar bile olur. Öndeki mitralyöz susturulmuştur bile. Daha arkadaki ikinci mitralyöz, ateşini, huzmesini en önde ilerleyenlerin üzerinde yoğunlaştırır. Bunların en önünde de, Enver Paşa vardır. Böylece çağdaş Mitralyöz, Ortaçağın ünlü silâhı olan Kılıcı yener. Enver Paşa vurulur. Atından düşer. Paşanın kır atı Derviş efendisinin başucundadır. Ama mitralyözün şeritleri ateşlerini kasmaya devam ederler. Derviş önce ön iki ayağı üzerine çöker. O da son nefesini vermiştir.” (Aydemir, 1972: 683-685).